

PETRE ALEXANDRESCU

Continentul
scufundat

Conversații despre trecut

Ediție îngrijită și note de Vlad Alexandrescu

Interviuri realizate de Mihaela Udrescu

Prefață de Cătălin Pavel

POLIROM

2022

Cuprins

<i>Manifest împotriva culturii posace</i> (Cătălin Pavel)	5
<i>Notă asupra ediției</i> (Vlad Alexandrescu)	11

CONTINENTUL SCUFUNDAT

Un argument: civilizații și culturi orale. Alexandru Dragomir	16
Părinții și primii ani	20
Cariera politică a tatălui	22
Via de la Târgu Ocna. Vila de la Slănic-Moldova	26
Anii de război. Apartamentul din Splaiul Unirii. Bran	30
Sfârșitul copilăriei	39
Studiile	41
Anii de liceu (1945-1948): „Mihai Eminescu”, „Mihai Viteazul”	41
Institutul Francez	47
Euforia naivă dintre 1945 și 1947	52
Geta și Radu Alexandrescu	58
Facultatea de Istorie (1948-1949)	64
Filologia clasică	70
Institutul de Lingvistică	77
Iorgu Iordan	88
Alexandru Rosetti	90
Muzeul Național de Antichități	94
Cultura rusă înainte de Revoluție	95
Începuturile. Alexandru Odobescu, Grigore Tocilescu	97
Vasile Pârvan	100
Ioan Andrieșescu, Scarlat Lambrino, Vladimir Dumitrescu	106
Curenți ideologice și culturale	111
Legionarii	114

Vladimir și Hortensia Dumitrescu	117
Radu Vulpe, Dorin Popescu, Grigore Florescu	118
Originile tracomaniei	120
Fractura intrării în comunism	124
Începutul activității la Muzeul Național de Antichități	127
Ecaterina Vulpe	132
Tezele lui Stalin (1950-1953)	134
Institutul de Arheologie	135
Revista <i>Dacia</i>	136
Avântul cercetărilor de teren. Mihail Roller	138
Slavismul. Dacismul	140
Falsa problemă a formării poporului român	143
Corneliu Mateescu	144
Directoratul Emil Condurachi (1956-1970)	146
Conflictul lui Emil Condurachi cu Dionisie M. Pippidi	152
Ședința de înfierare a profesorului Pippidi (1959) și pensionarea lui de la Facultate (1971)	155
Decadența conducerii Emil Condurachi	157
Directoratul Dionisie M. Pippidi (1971-1981)	161
Cadența publicațiilor sub E. Condurachi și D.M. Pippidi	164
<i>Tratatul de istorie</i> I (1960), II (1980), III (2001-2003)	166
Alți colegi de Institut. Aurelian Petre. Colaborarea unor colegi cu Securitatea	177
Directoratul Constantin Preda (1981-1989)	187
Institutul de Tracologie. Dumitru Berciu. Petre Roman	188
Histria	191
Apropierea de Histria	192
Moștenirea Scarlat și Marcelle Lambrino	197
Reluarea campaniilor de săpături în 1950. Echipa de început	204
Sosirea la Histria	207
Săpăturile la Tariverde	208
Ucenicia în studiul ceramicii grecești	211
Două școli în tehnica săpăturii arheologice	213
Șantierul de la Histria sub E. Condurachi. Iorgu Stoian, Maria Coja, Suzana Dimitriu	218
Victoria Andronescu	222
Colaboratori episodici, studenți	223

Intermezzo: Dionisie M. Pippidi la conducerea șantierului	226
Gabriella Bordenache	229
Săpăturile la necropola histriană. Vlad Zirra	230
Căsătoria lui Aurelian Petre. Nereguli financiare la Histria	234
Sfârșitul conducerii E. Condurachi la Histria	236
Călătoria în Rusia	238
Moscova	241
Ermitaj.	242
Anul Nou la Vladimir D. Blavatski.	246
Săpăturile la Sarinasuf.	249
Întoarcerea la Histria. Săpătura de la Templu.	252
Ion Vianu și disidența lui.	255
Vlad Georgescu	265
Proiecte de plecare din țară	267
Români plecați în străinătate.	270
Călătoria în America.	273
Institutul de Studii Avansate de la Princeton	273
Washington, New York.	280
Columbia (Missouri).	284
Bloomington.	287
Viața cotidiană.	289
Disidența (1988-1989)	297
Înainte și după Revoluție	309
Pândit de Securitate	311
Revoluția, Piața Universității, mineriadele, regimul Iliescu	313
Virgil Cândea.	319
Casa Vianu	323
Personalitatea lui Tudor Vianu	327
Atmosfera din casa Vianu	333
Lucian Blaga.	337
Ion Barbu	337
Mihai Ralea	339
Presiuni politice.	341

Alți prieteni	343
Persecuții antisemite, Teatrul Național, Ambasada de la Belgrad	346
Doctorul Ștefan Irimescu	347
Valentin Lipatti	349
Prânzurile de la Casa Oamenilor de Știință	352
Moartea lui Vianu	364
Elena Vianu	365
Edgar Papu	366
Academia Română după Revoluție	367
Comisia Monumentelor Istorice	374
Vechea Direcție a Monumentelor Istorice	374
Reîntemeierea Comisiei Monumentelor Istorice în 1990	377
Funcționarea noii comisii	380
Eliminarea specialiștilor pe criterii politice	380
Revitalizarea comisiei, extinderea și funcționarea ei	381
Dezbateri despre restaurarea Coloanei fără sfârșit	385
Decapitarea și epurarea comisiei de către Răzvan Theodorescu	388
Directoratul Petre Alexandrescu (1990-1999)	390
Pierderea localului din strada N. Iorga	391
Un spațiu nou pentru Institut în Casa Științei	393
Casa Macca	394
Informatizare, burse de cercetare pentru arheologi, specializări pentru restauratori	397
Seriile „Histria”, „Archaeologia Romanica” și revista <i>Il Mar Nero</i>	398
Colocvii și expoziții memoriale	401
Călătoriile în Georgia	403
Un colocviu la Vani	407
Călătoria în Iran	412
Teheran	415
Shiraz, Persepolis, Ispahan, Qom	420
Amintiri din Germania	426
Bonn	427
Kiel	429
Bernhard Hänsel	430
Georg Kossack	431

Berlin.....	433
Konstanz.....	436
Berlin, din nou.....	438
Prieteni francezi.....	441
Înceiere.....	443
<i>Index de nume</i>	447

Călătoria în Rusia

P.A.: În 1960 a fost căsătoria mea, superbă, cu Măriuca Vianu. Trebuie să spun că peste câteva zile, la 9 aprilie, împlinim 44 de ani de căsătorie!

M.U.: Mulți înainte! Ce frumos!

P.A.: Am fost un cuplu extraordinar de unit, fără nici un nor, fără nimic. Și tot în 1960 Institutul m-a trimis în Rusia și a fost prima ieșire a mea în străinătate, printr-o plecare decisă în Academie, în cadrul schimburilor academice. Eram la câteva luni după ce mă căsătorisem cu Măriuca, m-am căsătorit în aprilie, iar în decembrie a trebuit să plec. Eram trist că plec tocmai în anul meu de miere. Am plecat, la începutul lui decembrie, și am stat două luni în Rusia, în URSS, la Leningrad, acum Sankt-Petersburg, și Moscova. Era la sfârșitul anului 1960, călare pe Crăciun și Anul Nou. Îmi păraseam tânăra nevastă la București. Măriuca era disperată. Nu știa ce să facă ca totuși să ne putem întâlni undeva în această imensă Rusie. Cum eram foarte îndrăgostiți unul de altul, Măriuca zice: „Hai să facem ceva să ne întâlnim în Rusia” – tâmpenie mare! Și atunci a făcut acest act nebunesc: s-a înscris într-o croazieră organizată, cum se făceau croaziere pe Marea Neagră, până la Soci, o croazieră pe vasul *Transilvania*, care făcea turul orașelor din jurul Mării Negre și care se oprea și la Odessa. Zice: „Uite, eu iau croaziera asta”, unde era o rudă a mea, Jean Bobescu, care era dirijor de operă și a luat-o și pe ea, „și la Odessa mă opresc” – tâmpenie! „Ei merg mai departe și tu vii la Odessa și ne întâlnim” [râde]. Și în felul acesta a ajuns la Odessa. Eu am încercat la serviciul academic, la Academie, la Leningrad, nici vorbă să-mi dea voie să plec la Odessa! În anii '60? Nu s-a realizat, era de altfel un plan nebunesc. Bine, Măriuca a văzut Odessa, a văzut Crimeea, a făcut o călătorie foarte frumoasă în sud, a fost pe la Ialta, a ajuns la Soci și s-a întors în România. Fiecare a rămas cu dorul celuilalt și ne-am văzut fiecare de excursiile lui.

A fost o călătorie care m-a marcat foarte tare, pentru că – e știut asta în lumea noastră arheologică – nordul Mării Negre a fost foarte puternic colonizat de greci, ca și coasta de vest a Mării Negre. Dar în special pe coasta de nord au fost câteva orașe grecești foarte prospere, pe care rușii le-au cercetat. Aici trebuie făcut acest scurt *excursus*: eu susțin că școala rusă de arheologie, până la Revoluție, era o școală de primă mărime. Rușii au avut totdeauna un interes marcat pentru arheologia clasică greacă. Având aceste orașe foarte bogate, aceste ruine foarte bogate, Olbia, Panti-kapaion și altele, nobilii ruși, la începutul secolului al XIX-lea, au început săpături sistematice în aceste orașe și au făcut colecții foarte bogate de

obiecte găsite în aceste cetăți grecești din Crimeea, formând o școală de arheologie foarte avansată. O bună parte din colecțiile din aceste orașe, în special de la Pantikapaion, actualul Kerçi, se află la Muzeul Pușkin de la Moscova, deci din săpături făcute înainte de Revoluție. Și au avut și un interes foarte mare pentru arta egipteană. Un colecționar și un arheolog rus dintre cele două veacuri, Vladimir Golenișcev¹, a făcut săpături în Egipt și a adunat o impresionantă colecție egiptologică tot la Muzeul Pușkin. Așa se face că este un muzeu de un interes mare, iar publicațiile lui sunt de valoare europeană. Arheologia clasică rusă a fost de avangardă.

M.U.: Toată cultura rusă era de primă mărime până la Revoluție, și muzica, și literatura, și dansul, tot.

P.A.: Mari istorici, Mihail Rostovțev, [Aleksandr A.] Vasiliev, pentru Bizanț, [N.P.] Kondrakov, cu icoanele rusești, [Vladimir] Golenișcev, în sfârșit, universitățile rusești erau de cel mai înalt nivel. Din această tradiție, foarte mult s-a făcut praf după Revoluție, a fost jaf peste tot. Mulți arheologi au fost persecutați, de pildă, [Vasili] Latîșev, care a fost un foarte mare epigrafist, nici acum nu se știe unde a murit, pentru că a fost hăituit în toată Rusia, și mulți alții. [Boris] Pasternak povestește ceva despre această lume splendidă care era înainte de Revoluție, o lume foarte rafinată, [Anna] Ahmatova, mari scriitori...

M.U.: Nadejda Mandelștam.

P.A.: Ai citit memoriile ei?

M.U.: M-au întors pe dos. Puține cărți m-au...

P.A.: *Hope against Hope*, am citit în America, extraordinar. Un mare poet...

M.U.: Nu numai el, dar și ea. Memoriile ei sunt de o calitate umană extraordinară.

P.A.: Și înțelegi ce a fost în Rusia în anii '30 din această carte. Pentru că Europa era indiferentă. Franța era snoabă și de stânga. Majoritatea scriitorilor francezi, în frunte cu André Gide și Paul Valéry, erau de stânga. Până când Gide a fost în Rusia și a scris acea carte remarcabilă, care atunci a fost foarte prost primită în Occident și care se chema *Retour de l'U.R.S.S.*². Iar la noi a fost Istrati, care și el a scris ceva similar, *Spo-vedania unui învins*. Dar franțujii erau de stânga.

1. Vladimir Golenișcev (1856-1947), egiptolog și arheolog rus.

2. *Retour de l'URSS* este relatarea unei călătorii în Rusia, făcută la invitația autorităților sovietice, publicată de André Gide în noiembrie 1936 la Editura Gallimard. În locul „omului nou”, Gide descoperă fețele totalitarismului sovietic.

M.U.: Și sunt.

P.A.: Și sunt de stânga. Și acum toată Franța e roșie. E foarte amuzant că atunci când a fost Pactul Ribbentrop-Molotov, în 1939, stânga franceză a fost distrusă, întoarsă pe dos, nu știau ce să facă. Comuniștii au trecut fără probleme de partea nemților, pentru că așa fac comuniștii. Ceilalți oameni, mai onești, s-au desprins atunci de stânga asta, dar nu le-a ieșit niciodată din cap. Deci asta era în 1930. Rusia era marea țară a utopiei, care avea o experiență umană fantastică.

M.U.: Dar dumneavoastră ați fost acolo în '60, se mai simțea, la 50 de ani de la Revoluție, mai aveau adieri ale vechii culturi ruse sau se smintiseră complet?

P.A.: Sigur. Dar vreau să-ți spun încă ceva. Franțujii nu s-au lecut de această chestie nici până astăzi. Și când mergi în Franța și spui ce ai pățit aici, așa... Bine, între timp a fost [Aleksandr] Soljenițin.

M.U.: Eu nu m-am lămurit cât este prostie, cât infatuare franțuzească și cât manipulare KGB.

P.A.: Și manipulare KGB, toate. Sartre a fost plătit gros, de aia n-a acceptat Premiul Nobel, pentru că era plătit de ruși. În Rusia am plecat prima dată în străinătate, dintr-o Românie închisă ca... *dans un vase clos*, ca într-un vas închis. Despre Occident nu știam nimic. Sigur, aveam contactele mele personale cu savanții occidentali, dar încolo, despre viața cotidiană occidentală, nu știam nimic decât ceea ce se spunea...

M.U.: Ce știau părinții noștri dinainte de război.

P.A.: Da. Mama îmi povestea – ea a fost foarte mult în străinătate –, zicea „vai, ce rău îmi pare că nu pot să mă duc, trebuie să fie splendid”. Dar era cu totul altceva decât înainte de război.

M.U.: Bineînțeles. Mie mi-a povestit Radu Crețeanu¹ că s-a dus după 30 de ani, prima dată după studenția lui, și a găsit altceva, parcă n-ar fi fost niciodată acolo. Alt oraș, alt Paris, parcă n-ar fi fost niciodată acolo.

P.A.: Stagiul meu în Rusia a fost superb. Era prima dată, cum spuneam, când ieșeam din țară, nu văzusem nimic înainte și primul contact a fost la Moscova. Veneam cu trenul. Am făcut două zile pe drum de la București la Moscova, întovărășit de o colegă de-a mea mult mai în vârstă, Suzana Dimitriu, într-un tren cu vagoane ca înainte de Revoluția rusească, de

1. Radu Crețeanu (1906-1985), istoric. Studii secundare și universitare (drept) la Paris. Istoric la Direcția Monumentelor Istorice (1964-1968). Contribuții importante în cercetarea și restaurarea culelor din Oltenia și Muntenia.

clasa I, și care mergea foarte încet. Ne-am oprit în câteva gări și, la un moment dat, totuși din plictiseala acestui tren, am ieșit din vagonul de clasa I și am intrat într-un vagon obișnuit. Existau încă atunci vagoane de clasa a III-a. Și acolo, atmosfera URSS din plin, populară: oameni așezați unii peste alții, murdărie, fum de țigară, bețivi, unii care adormeau pe alții, găini. Și, intrând acolo cu colega asta a mea, am fost întrebat: „De unde veniți?”. „Venim din România.” „Și cine este tovarășa? Tovarășa e mama dumneavoastră? Ha, ha, ha, ha!” „Nu, e colega mea.” Noi ne-am întors în vagon și diversele halte, îmi aduc și acum aminte, în care ne opream erau cvasigoale. Parcă nu era nimeni în gări. O atmosferă de deșert. Treceam printr-un deșert până la Moscova.

Moscova

La Moscova ne-au primit niște colegi de la Institut și am fost cazați într-un enorm *building* stalinist, care se cheamă – este și astăzi – „Hotelul Ucraina”, un fel de „Casa Scânteii”, cu enorm de multe camere, cu foarte multe etaje, așa cum erau hotelurile noastre socialiste bune, la un etaj oarecare. „Ucraina” se află foarte aproape de gara către Ucraina, de aceea se și numește „Ucraina”. Primul lucru pe care l-am făcut după ce ne-am lăsat bagajele – era seara târziu: „Hai să mergem în Piața Roșie”. Ninsese. Dar, cum se întâmpla în URSS pe vremea aceea, imediat foarte multe mașini au îndepărtat zăpada. Și am ajuns în Piața Roșie, care mi-a făcut o impresie extraordinară. Era luminată, era extrem de orientală, colorată, goală.

La hotel am stat o zi sau două și, într-o zi, am greșit etajul. În loc să apăs pe butonul care ducea la etajul meu, am greșit și am apăsat pe alt buton. Și m-am trezit la un etaj superior. Deschid ușa liftului și dau de un fel de sală, enormă, cunoscând câte telefoniste, care aveau misiunea să asculte toate telefoanele din toate sutele de camere ale hotelului!

Spuneam că mi s-a părut goală Moscova. Adevărul este că veneam din București. Pentru prima dată ieșeam din țară. Moscova era primul loc în care am ajuns. Bulevardele acelea, enorme, erau toate flancate de niște clădiri severe, cam în genul construcțiilor Gheorghiu-Dej de la București. Zeci de clădiri, una lângă alta, fronturi de asemenea clădiri, care făceau o impresie de oraș kafkian, inuman.

Pe urmă, la Moscova – am mai văzut-o în alte dăți, am fost de mai multe ori acolo – am descoperit lucruri superbe, de pildă, Muzeul Pușkin și cartierul dimprejur, casa lui Tolstoi. Muzeul Pușkin este o clădire făcută la începutul secolului de, dacă nu mă înșel, tatăl Marinei Țvetaeva, care a fost directorul și fondatorul Muzeului. Un muzeu neoclasic cu splendide

colecții de antichități, care veneau din sudul Rusiei, dar și de artă modernă și contemporană. Mai târziu, mulți ani după aceea, după Revoluția noastră, deci în anii '90, când am trecut fugitiv prin Moscova, era instalată acolo o superbă expoziție Chagall, un Chagall complet, cu toate colecțiile de pe glob, în tot Muzeul Pușkin, o ocazie extraordinară de a vedea opera acestui mare pictor. Muzeul Pușkin era, și atunci când am fost prima dată, un centru european. Prin faptul că avea colecții de artă europeană și de artă antică și prin acela că păstrase o echipă de arheologi și de istorici de artă de factură europeană, ceea ce la data aceea, în 1960, era un lucru rar. Totul era strivit însă de această supă călduță comunist-socialistă. În fața Muzeului Pușkin se găsea un bazin de apă adâncă. Iarna, pe gerurile cele mai mari, era puțin încălzit și vedeai acest extraordinar spectacol: persoane care se dezbrăcau în costum de baie, în timpul unor geruri năprasnice, în aer liber, și se aruncau să înoate în acest bazin. Un obicei rusesc foarte vechi, care probabil că ține și de tipul de saună rusească, care are o tradiție țărănească îndelungată.

Vorbind de Muzeul Pușkin, colecțiile sale occidentale sunt absolut remarcabile, pentru că, datorită unor mari amatori de pictură impresionistă, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, oameni bogați, negustori, aristocrați, oameni de gust care aveau bani, mai mulți sau mai puțini bani – acești colecționari au cumpărat foarte multe pânze ale impresioniștilor și ale fauviștilor, adică până în 1917, până la Revoluție. Așa se face că poate cele mai frumoase tablouri impresioniste se găsesc la Moscova. La Moscova și, în parte, la Leningrad. Aceasta face că muzeul e de un interes foarte mare. După câteva zile pe care le-am petrecut la Moscova, în special pentru chestiuni de arheologie clasică – atunci am fost și la Biblioteca mare de la Moscova, în care n-am avut însă acces și nu am fost bine primit –, am luat trenul pentru Leningrad.

Ermitaj

O noapte petrecută în tren, foarte confortabil. Și am ajuns în acest oraș al Nordului, se spune Veneția Nordului pe drept cuvânt, pentru că, înecat într-o ceață permanentă, printre canale, se găsește un oraș de construcții imperiale. Este o amintire puternică a Imperiului, până la Nicolae al II-lea, cu splendide palate, un oraș tăiat la începutul secolului al XVIII-lea de Petru cel Mare, tăiat foarte frumos. Are avantajul că este de-o parte și de alta a unui fluviu splendid, care este Neva, un fluviu lat, mai lat decât Sena, pe care circulă permanent vapoare. Palatele acestea imperiale și aristocratice se înșiră de-a lungul cheiului Nevei pe distanță foarte mare.

Iar perpendicular pe Neva este un bulevard drept, cu alte palate. Foarte aproape de chei este clădirea amiralității, cu un turn, o săgeată aurită și celebrul Ermitaj, palatul acesta care a devenit muzeu încă din epoca lui Nicolae al II-lea și care este fără îndoială unul dintre cele mai mari ale lumii. Leningradul este un oraș complet diferit de Moscova. Simți că ești în Europa germanică.

Acolo am întâlnit pe cineva absolut fascinant, eu am fost îndrăgostit de femeia asta, o doamnă care se numea [Anna] Peredolskaia¹ și care era din vechea aristocrație rusă. O cucoană de 70 de ani, cu părul alb, cu ochii albaștri, penetranți, vorbind perfect toate limbile, prietenă cu Beazley, care era în corespondență cu ea. La Leningrad, unde am fost cu Suzana Dimitriu atunci, ne-a făcut o primire foarte frumoasă. Și povestesc acum două anecdote din Rusia. Prima din ele la Sankt-Petersburg. Am fost așa bine primiți, încât noi, cu obiceiurile noastre balcanice, ne-am zis să le facem un cadou. Dar ce cadou puteam să le facem? Și am mers în oraș și am găsit un samovar, enorm, pentru că la ora 10 se lua ceaiul la ei. Se întrunea toată lumea, cu niște biscuiți, așa... Un obicei de a se întruni care se regăsea în America și s-a regăsit și la Atena, peste tot era acest obicei, dar la ei era legat de ceai. Și făceau ceai cu ibricul. Am dus acest samovar care pe ei i-a înnebunit. Erau și foarte săraci. Și a dăinuit ani de zile, se spunea, samovarul. Cu doamna Peredolskaia am avut contacte foarte strânse, pentru că era și ea ceramistă, se ocupa de ceramică atică cu figuri roșii, excelent, la nivel european.

M.U.: Aveau și niște colecții superbe, mai luate cu japca...

P.A.: Antichitatea. Ermitajul este ca Luvrul, mai mult decât British Museum.

M.U.: Cât este achiziționat cinstit și cât e luat cu japca? Că au luat și Colecția Schliemann, colecția nemțească...

P.A.: Nu cu japca, sunt colecții ale vechilor aristocrați, care le-au dat Ermitajului sau luate din muzee.

M.U.: Dar colecția Schliemann nu e tot acolo?

P.A.: Nu, colecția Schliemann e altă poveste. Nu e acolo. Ea se ocupa de ceramica greacă, avea un grup de fete care erau elevele ei și era european, te simțai la Leningrad ca în Europa. Eu nu știam cum e Europa. Dar, față de Moscova, era Europa.

1. Anna Alekseevna Peredolskaia (1894-1968), arheologă clasică rusă. Studii la Universitatea din Sankt-Petersburg. Din anii 1920 a lucrat la Secția antică a muzeului Ermitaj de la Leningrad, pe care a condus-o din 1935 până în anii 1960.